

Når teksten ikke giver mening

- om sprogforståelsesvanskeligheder i læsning

Elisabeth Arnbak
Tidl. lektor på DPU, Århus Universitet

1

Indhold

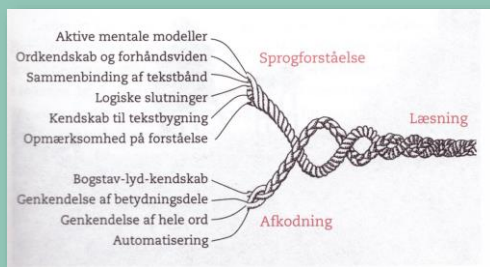
1. **Optakt:**
  - a. Komponenter i tekstforståelse
  - b. Læsevanskeligheder – en oversigt
2. **Symptomer på sprogforståelsesvanskeligheder i læsning**
3. **Årsager til sprogforståelsesvanskeligheder i læsning**
4. **Indhold og metoder i indsatser rettet mod sprogforståelsesvanskeligheder i læsning**

2

Tekstforståelse – en kompleks kognitiv aktivitet

God tekstforståelse forudsætter, at en række sproglige og kognitive processer fungerer hver især og i interaktion med hinanden.

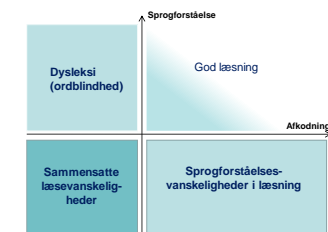

Efter Scarborough (2001), gengivet i Oakhill, Cain & Elbro (2015)

3

Læsevanskeligheder – et spørgsmål om grænsedragning!

1. Dysleksi (ordblindhed): Vanskeligheder med afkodning
2. Sprogforståelsesvanskeligheder i læsning: Vanskeligheder med komponenter i sprogforståelse, fx ordkendskab
3. Sammensatte læsevanskeligheder

Efter Elbro, 2007

4

4

Elever med sprogforståelsesvanskeligheder i læsning

En definition

- Elever med dårlig tekstforståelse, der **ikke** skyldes dårlig afkodning.
- Disse elever har aldersvarende ordlæsefærdigheder, men ringe tekstforståelse.
- "Overraskende" vanskeligheder; ingen kendte sprogvanskeligheder el.lign.

Hvad kalder vi dem?

- Elever med specifikke læseforståelsesvanskeligheder?
- Elever med sprogforståelsesvanskeligheder i læsning?
- Elever med semantiske vanskeligheder?
- Dårlige forståere (Hanne Trebbien Daugaard: oversættelse af poor comprehenders)?

5

Fakta om elever med læseforståelsesvanskeligheder

Andelen af elever med sprogforståelsesvanskeligheder i læsning er betinget af de læse- og sprogtests, man bruger til at afgrænse gruppen.

- Ca. 10-15 % af 7-11 årige elever i engelske skoler (Nation, 2005; Nation & Snowling, 1997; Yuill & Oakhill, 1991).
- Findes stort set ikke i danske 3. klasser (Rønberg & Klint Petersen, 2016).
- 64 % af gruppen af 9. klasses elever med utilstrækkelige læsefærdigheder, dvs. under niveau 2 i PISA (PISA, 2009).

Afgrænsning

Elevgruppen viser ikke problemer med sprogets fonologiske komponent (fonologisk processering):

- ✓ god fonologisk opmærksomhed
- ✓ aldersvarende ordafkodning
- ✓ god ordgenkendelse og læsehastighed.

6

Symptomer på sprogforståelsesvanskeligheder i læsning?

Er forståelsesvanskelighederne specifikke for læsning?

1. Ordniveau

- et mindre impressivt ordforråd (kvantitet)
- et svagt ordkendskab (kvalitet)
- en langsommere ordmobilisering

2. Sætningsniveau

- Elevgruppen laver flere syntaksfejl og er mindre bevidst om syntaks end normale læsere.
- Eleverne viser mangelfuld forståelse af tekstbånd.

7

Symptomer på tekstniveau

Kontekstuelle ledetråde

- Dårlige forståere er ringere til at gøre brug af konteksten til at udlede ords/sætningers betydning.

Følgeslutninger og integration af informationer

- Dårlige forståere har problemer med at drage følgeslutninger, både når de lytter til tekst, og når de læser.

Metakognition - styring og regulering af læsningen

- Dårlige forståere er mindre opmærksomme på deres læseformål end gode læsere, og de er ringere til at monitorere egen læsning (opdage forståelsesproblemer).

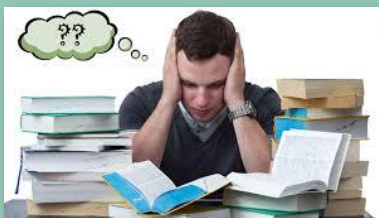
Genrekendskab

- Dårlige forståere er mindre bevidst om strukturelementer i tekster end gode læsere.

8

Om årsager til dårlig tekstforståelse

Har dårlige forståere problemer med sprog- og/eller med tekstforståelse?

9

Årsager: Ordniveau

The lexical quality hypothesis

Læseforståelsesvanskeligheder skyldes svage/upræcise leksikale identiteter.

The lexical quality hypothesis (Perfetti, 2007)

- God tekstforståelse afhænger af, at læseren ikke bruger for megen kognitiv energi på at læse de enkelte ord. Ordene skal aktiveres hurtigt og effektivt fra langtidshukommelsen.
- Hurtig, effektiv aktivering af ord fra langtidshukommelsen forudsætter veletablerede leksikale identiteter.

10

En intervention baseret på the Lexical Quality Hypothesis

Udvikling af af ords semantiske, syntaktiske og morfologiske (grammatiske) identiteter

(Lexical Quality Matters: Effects of Word Knowledge Instruction on the Language and Literacy Skills of Third- and Fourth-Grade Poor Readers of Brinchmann, Hjetland & Lyster)

TABLE 3
Examples of Word Knowledge Activities

Semantic activities	Syntactic activities	Morphological activities
<ul style="list-style-type: none"> • Discussion of pictures illustrating the target word and concepts with semantic boundaries to the target word. Which pictures illustrate the target word, which do not, and why? (e.g., "Does a picture of a boxing match depict a conflict?") • Odd man out (e.g., "Which word is not an object, and why? microphone, music, guitar, flute.") • Work with semantically related words (synonyms, antonyms, subordinates, and superordinates). 	<ul style="list-style-type: none"> • Sentence repair (discussion of ways to repair a sentence that is syntactically wrong) • Sentence puzzles (construction of sentences using words as pieces in a puzzle) • Missing words (different morphological forms of target word had been removed from various sentences; e.g., "Which word form belongs to which sentence, and where in the sentence does it fit?") 	<ul style="list-style-type: none"> • Word sorts (find words belonging to the same word family as the target word; find words with the same affix) • Word puzzle (create different words by combining affixes and roots; create compound words with the target word) • Morphological problem solving (identify the meaning of novel words by using word parts) • Clue tasks with different derivations of the target word

Note: The target words are bold.

11

Årsager: Tekstniveau

• Vanskeligheder med følgeslutninger i læsning?

Læserens forståelsesproblemer er alene relateret til tekstlæsning (Oakhill & Yuill, 1988) og skyldes særlige problemer med at drage følgeslutninger.

Intervention: Udvikling af elevernes bevidsthed om følgeslutninger.

• Sprogforståelsesvanskeligheder

Læseforståelsesvanskeligheder skyldes sproglige vanskeligheder, der manifesterer sig både i mundtligt sprog og i tekstlæsning (fx Catts; Nation & Snowling; Oakhill, Bryant & Cain).

Intervention: Mundtlig/tekstbaseret undervisning i ordkendskab og forståelsesstrategier.

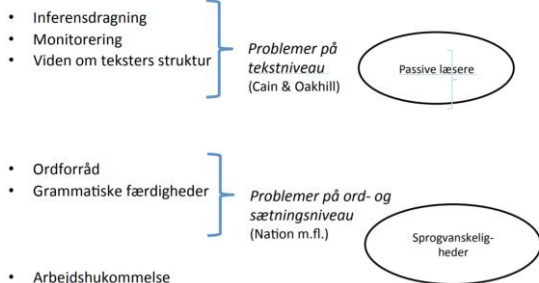
• Specifikke og/eller generelle sproglige vanskeligheder

Læseforståelsesvanskeligheder manifesterer sig både specifikt i tekstlæsning og mere generelt i både mundtlige sprogfærdigheder og læsning (Wagner m. fl.)

Intervention: Individuelt tilpasset undervisning.

12

Opsummering – hvad skyldes dårlig tekstforståelse?

(Hanne Trebbien Daugaard, 2012)

13

Konklusion

- De fleste dårlige forståere har ikke kun vanskeligheder med tekstforståelse.
- Der findes ikke én elevprofil – elever med sprogforståelsesvanskeligheder har problemer med en række forskellige semantiske og kognitive komponenter i tekstforståelse.
- Sprogforståelsesvanskeligheder kræver en bred, længerevarende indsats. Denne indsats bør koordineres på tværs af faggrupper i grundskolen eller på ungdomsuddannelsen (læsevejleder, dansklærer, faglærere).

14

Viden om årsager til dårlig tekstforståelse og effektive indsatser går hånd i hånd!

Forskning i sprogforståelsesvanskeligheder i læsning peger på en bredspektret indsats, der bør fokusere på:

1. Ordniveau

- Ordbevidsthed
- Ordlæringsstrategier

2. Tekstniveau

- Tekstkohæsion og nødvendige følgeslutninger
- Teksttypekendskab
- Metabevidsthed om eget læseudbytte

Mundtlige -/tekstaktiviteter?

Det sproglige arbejde kan med fordel fokusere på mundtlige aktiviteter, men også arbejdet med sprogforståelse i tekstlæsning er udbytterigt (Nation m. fl.).

15

Omfang af - og kvalitet i ordkendskab: den stærkeste prädiktor af tekstforståelse

Sammenhænge mellem ordkendskab og skriftsproglige færdigheder:

- Ordforråd → udvikling af fonologisk opmærksomhed
- Ordforråd → udvikling af tidlige ordlæsefærdigheder
- Ordforråd → lytte og læseforståelse
- Ordforråd → skrivning
- Ordforråd → deltagelse i faglige klassesamtaler
- Ordforråd → faglig viden
- Ordforråd → formidling af selvopfattelse og egne holdninger

16

17

Hvad siger forskningen om ordkendskabsundervisning?

- Eleverne skal arbejde med ordene på en meningsfuld og motiverende måde (ikke som ordlister, der læres udenad).
- Eleverne skal lære 'elev-venlige' definitioner på ordene.
- Eleverne skal møde målordene gentagne gange.
- Eleverne skal undervises i alle betydninger af ord (ords semantiske netværk).
- Eleverne skal have mulighed for at bruge ordene aktivt.

(Kaméenui & Baumann, 2012; Graves, 2009; Beck & McKeown, 2004)

18

Aktiviteter og opgaver der understøtter ordlæring

Eleverne skal arbejde med opgaver og aktiviteter, der sikrer en aktiv bearbejdning af ords betydningsindhold:

1. Semantisk kategorisering og rangordning af ord (over/underbegreber)
2. Ords forskellige betydningsvarianter (fx faglige ordbetydninger)
3. Opmærksomhed på andre ord indenfor samme betydningsfelt
4. Synonymer/antonymer
5. Morfologisk analyse (morfologiske ordfamilier)

19

Hvilke ord bør vi vælge til undervisning i ordkendskab?

Udvælgelsen af ord til arbejdet med elevernes ordkendskab afhænger af formålet med undervisningen:

1. **Støtte til forståelse af en aktuel tekst**
  - Kernefaglige ord og begreber, der er centrale for forståelsen af den faglige fremstilling.
2. **Et generelt arbejde med udvikling af elevernes ordkendskab og begrebsapparat.**
  - Ord kategorier, der er baseret på ords frekvens og funktion (Beck & McKeown, tier 2 words).
  - Før-faglige ord som ofte indgår i opgaveformuleringer (Academic word list, fx anvendt i programmet Word Generation).

20

Ordniveau: ordlæringsstrategier

Eleverne skal opdage ord i teksten, de ikke forstår og aktivt søge at udlede ordets betydning af den faglige sammenhæng.

1. **Brug din viden om ordets morfologiske struktur**
(i | værk | sætt | er = en person, der sætter noget i værk)
2. **Brug kontekstuelle ledetråde**
(‘De fleste iværksættere starter firma inden for serviceerhverv’ - er der eks. på synonymer/antonymer, over/underbegreber, årsagsbindeord i teksten).
3. **Brug dit emnekendskab**
(hvad plejer jeg at få at vide om dette emne – hvad kan ordet så handle om)?
3. **Indsæt et andet ord, du kender**
(Det kræver **iværksættelse** (brug?) af en lang række lovindgreb).

21

To nyere danske ordkendskabsprojekter

1. Udvikling og afprøvning af to undervisningsforløb rettet mod elever i 5. klasse med relativt begrænset ordforråd. (Gellert, Arnbak & Wischmann, 2018)
2. Fra undervisning til selvlæring. Veje til at fremme tilegnelsen af nye ord under selvstændig læsning på mellemtrinnet. (Juul, Nielsen & Daugaard, 2018)

22

Hvilke sprogfærdigheder kan det betale sig at arbejde med?

Forskning i sprogforståelsesvanskeligheder i læsning peger på en bredspektret indsats, der bør fokusere på:

1. Ordniveau
  - a. Ordbevidsthed
  - b. Ordlæringsstrategier

2. Tekstniveau
  - a. Bevidsthed om eget læseudbytte
  - b. Tekstkohæsion og nødvendige følgeslutninger
  - c. Teksttypekendskab

Mundtlige -/tekstaktiviteter?

Det sproglige arbejde kan med fordel fokusere på mundtlige aktiviteter, men også arbejdet med sprogforståelse i tekstlæsning er udbytterigt (Nation m. fl.).

23

Tekstniveau: Bevidsthed om egen forståelse

1. Fokus på elevens egne forståelsesprocesser

Udvikling af elevens bevidsthed om sig selv som læser og styring og regulering af egen læsning.

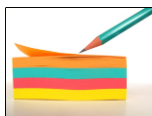
2. Forståelsesstrategier i tekstlæsning, fx

- a. Aktivering/udnyttelse af læserens forhåndsviden i tekstforståelsen.
- b. Identifikation og fastholdelse af tekstens centrale elementer (opsummering)
- c. Udnyttelse af tekstens særtræk i forståelsesarbejdet

24

Udvikling af elevens bevidsthed om egne forståelsesprocesser

1. Tanker om tekst
2. Tænk-øjt!
3. Læselogs

Figure 6.2 Alcohol Chart Mark-Up

Alcohol Ads Targeted at Youth
From *Don't Drink Alcohol Ads That Affect Study Rates*

The alcohol industry is not exactly practicing what it preaches when it comes to targeting underage drinkers with advertising, according to a report by Center for Alcohol Marketing and Trade at Georgetown University.

The industry's own research shows that it is dedicated to fighting underage drinking and social anxiety. It says, but the fact is many of the alcohol industry's advertisements seem to be focused on the youth market.

Why is that? That's the question!

The industry's own research shows that it is dedicated to fighting underage drinking and social anxiety. It says, but the fact is many of the alcohol industry's advertisements seem to be focused on the youth market.

More than that! They're trying to get more people to drink!

The industry's own research shows that it is dedicated to fighting underage drinking and social anxiety. It says, but the fact is many of the alcohol industry's advertisements seem to be focused on the youth market.

They're trying to get more people to drink!

The industry's own research shows that it is dedicated to fighting underage drinking and social anxiety. It says, but the fact is many of the alcohol industry's advertisements seem to be focused on the youth market.

They're trying to get more people to drink!

The industry's own research shows that it is dedicated to fighting underage drinking and social anxiety. It says, but the fact is many of the alcohol industry's advertisements seem to be focused on the youth market.

They're trying to get more people to drink!

25

VIS-strategiplakater: forståelsesstrategier in action

Forståelsesstrategi: At stille sig spørgsmål til teksten

Hvad? Læs det jeg ved om teksten, og gode spørgsmål, som jeg gerne vil stille med et læse teksten bliver at så er jeg på...

Hvorfor? Læs det jeg ved om teksten, og gode spørgsmål, som jeg gerne vil stille med et læse teksten bliver at så er jeg på...

Hvordan? Læs det jeg ved om teksten, og gode spørgsmål, som jeg gerne vil stille med et læse teksten bliver at så er jeg på...

Forståelsesstrategi: Se teksten an!

Hvad? Læs det jeg ved om teksten, og gode spørgsmål, som jeg gerne vil stille med et læse teksten bliver at så er jeg på...

Hvorfor? Læs det jeg ved om teksten, og gode spørgsmål, som jeg gerne vil stille med et læse teksten bliver at så er jeg på...

Hvordan? Læs det jeg ved om teksten, og gode spørgsmål, som jeg gerne vil stille med et læse teksten bliver at så er jeg på...

26

Tekstniveau: elevens bevidsthed om følgeslutninger

1. **Visualiseringsovelser** (især velegnede til skønlitterære tekster)
2. **Hvilken information får du af hvert enkelt ord i sætningen?**
Elev læser en sætning ord for ord: hvilken ny viden får du i hvert ord i sætningen?

Tom pjækkede igen fra første time
3. **Formuler spørgsmål til hvert afsnit i teksten**
Hv-spørgsmål, spørgerammer
4. **Viden fra teksten – viden fra dig selv**
Hvilke informationer findes i teksten? Hvilke må du selv bidrage med?
5. **Cloze-opgaver**
Klokken var nu 10 min. Over 8. Klassen sad sløvt og ventede. Ole kom _____ for sent til den første time.

27

Et arbejde med nødvendige følgeslutninger

Manden sidder på baren → [ ] ← Kvinden er væk

↓

Manden er trist

(Elbro 2014, s. 206)

• Ida Buch Iversen

28

Tekstniveau: bevidsthed om teksttypers formål og særtræk

Progression i undervisning i teksttypekendskab

1. Lad eleverne læse eksemplariske tekster inden for den udvalgte teksttype. Læreren udpeger teksttypens formål og dens særtræk (tekst-, sætnings- og ordniveau).
2. Eleverne udformer selv et eksempel på teksttypen i et selvvalgt emne. Eleverne kan bruge skriverammer som struktur for deres skrivning.
3. Lad eleven læse et afsnit i en tekst. Eleven skal udpege teksttypen ud fra en oversigt over teksttypers særtræk.
4. Lad eleven læse et afsnit i en tekst. Eleven skal skrive næste afsnit af teksten i den rette struktur.
5. Eleven skriver selv sin tekst

(Williams & Stafford, 2005)

29

Grafiske figurer synliggør tekstens informationsstruktur

Teksttyper	Teksttypens informationsstruktur	Grafisk figur
Berette tekster		
Beskriv tekster		
Forklar tekster		
Instrue tekster		
Overfør tekster		
Diskute tekster		

Grafiske figurer er effektive forståelses- og hukommelsesredskaber

- Grafiske figurer benyttes i mange undersøgelser som redskab til at udvikle elevernes bevidsthed om teksttypens struktur.
- Elever støttes markant i deres forståelse af tekstens informationer, hvis de undervejs i læsningen af teksten har en grafisk figur til rådighed, der viser sammenhængen mellem centrale informationer i teksten.

- argumentation med og uden for
- anbefaling (opsummering og konklusion)

30

Der findes ingen trylledrik – kun hårdt arbejde!

Elever med sprogforståelsesvanskeligheder 'falder ikke i gryden som børn'.

Derfor er en målrettet, længerevarende indsats nødvendig, hvis vi skal sikre, at de sprogsvage elever får udviklet deres (skrift-) sproglige færdigheder, så de kan deltage med udbytte i skolens fagundervisning.

Fortsat god arbejdslyst!

31